

Bizonytalan bécsi túlélés

A Busztin-család 1942 szeptemberében kapja behívó parancsát a Kleine Sperlgasse-ban található gyűjtőtáborba. A család egyik nem zsidó barátja, az iskolai orvos Josef Feldner spontán felajánlja a családnak, hogy befogadja a két fiúgyermeket, hogy megóvja őket a deportálástól. A család úgy dönt, hogy az egyik fiú, a 17 éves Hans maradjon Josef Feldnernél Bécsben. Rosalie és Moritz Busztint 1942. október 1-én, 14 éves fiúkkal, Herberttel együtt Theresienstadt-ba deportálják, ahol Rosalie 1943 januárjában meghal. Az apát és a fiút 1943 decemberében ölik meg.

„Hiszen nem lehetett pontosan tudni, hogy mi a biztos, a biztonságosabb, az áttelepítés - ugye nem lehetett pontosan tudni, hogy ott mi történik - vagy az, hogy hátrahagyjanak egy gyermeket. Azt viszont lehetett tudni, hogy ha elkapják, annak nagyon kellemetlen következményei lehettek. Apám tehát azt a salomoni megoldást választotta, hogy egy gyereket magával visz, egyet pedig hátrahagy. Így hát azon a délelőttön, amikor a szüleim elmentek a Kleine Sperlgasse táborába, én egyszerűen felszálltam a villamosra és elmentem a Neubaugasse-ba [Josef Feldnerhez].“

Hans Busztin [álneve Herbert Berger]: Osztrák Ellenállás Dokumentációs Archívuma (kiadó), Jüdische Schicksale (Zsidó sorsok), Bécs 1993, 610. o.

Képalírás: Hans Busztin az iskolai orvossal, Josef Feldnerrel, aki három éven keresztül bújtatta, Bécs 1942.

„U-Boot”-ként túlélni

A nagy deportálások 1942. októberi végét követően még hozzávetőlegesen 8000 olyan ember maradt Bécsben, aki a nürnbergi „faji törvények” értelmében zsidónak számít. Nagyrészüket a nem zsidó házastárs vagy szülő védi egyelőre, úgynevezett „keverék házasságok” alkotta családokban – ez a védelem azonban megszűnik, amennyiben válásra kerül sor vagy meghal a nem zsidó házastárs. A „Zsidó Öregek Tanácsának” munkatársai is átmenetileg védettek, ez a Hitközség utódszervezete. Létszámát azonban a Gestapo utasítására folyamatosan csökkenteni kell. Ehhez még hozzájön néhány személy, akit külföldi állampolgársága védi meg a deportálástól.

Képalírás: Lucia Heilman édesanyjával, 1940-ben.

Csak kevés embernek sikerül, nem zsidó segítők közreműködésével, „U-Boot”-ként, rejtkehelyen elbújva túlélni. Sokukat megtalálja, letartóztatja és deportáltatja a Gestapo.

Lucia Heilmant (*1929) 1941 őszén, tizenkét évesen, édesanyjával, Regina Steinig vegyésszel együtt, bújtatja műhelyében Reinhold Duschka díszműkovács, a lány édesapjának barátja. A műhelyt bombatalálat éri és megsemmisül, ezután egy pincébe visziés a háború végéig itt látja el őket.

„És amint megtudta, hogy ezek a konvojok a haláltáborokba mennek, eljött édesanyámhoz és azt mondta, hogy el fog bújtatni. Manapság már felfoghatatlan, hogy mit jelentett az a döntés. Aki zsidónak segített, vagy akár bújtatott zsidót, az halálos ítélettel ért fel, amennyiben megtalálták. És nagyon sok embert meg is öltek, aki megpróbálta.”

Luca Heilmannal készült interjúból, Bécs, 2014, www.erinnern.at

Nem zsidó szülő védelme alatt

Képalírás: Arik Brauer, festőművész, szobrász, énekes és költő nem zsidó származású anyjának köszönhetően élt túl. A kép Frederick Baker *Letzte Orte, Letzte Zeugen* című, 2016-os filmjéből származik, forgatta: Christian Haake.

Úgynevezett „keverék házasságokból” származó zsidó gyermekek mentesülnek a deportálások alól. A zsidóellenes nemzetiszocialista törvényeknek mindazonáltal ki vannak téve – hordaniuk kell a csillagot, nem járhatnak iskolába, és 14 éves koruktól kezdve kényszermunkát kell végezniük. Arik Brauer az 1945-ös felszabadításig asztalosként dolgozik a „Zsidó Öregek Tanácsának” műszaki hivatalában.

„Namost, nyilván, semmit nem szabadott csinálnom. Hisz, még a parkon sem mehettem keresztül. Semmit nem volt szabad, a csatornában kellett gyalogolnom. A csatornában gyalogoltam? Csak, ha muszáj volt. Zsidóként semmi nem volt szabad.”

Arik Bauer (1929-2021) interjújából Dieter J. Hechtel, Michaela Raggam-Blesch-el és Heidemarie Uhlal, Bécs, 2016.10.19.

A „Bécsi Zsidó Öregek Tanácsának” védelme alatt

Képalírás: Ilse és Kurt Mezei (mindketten 1924-1945) a Bécsi Központi Temető Új Zsidó Temetőjénél, 1941 körül.

Margarete Mezei (1899-1993) és két gyermeke, az ikrek Ilse és Kurt (1924-1945) alkalmazottak az „Öregek Tanácsának” pénzügyi részlegén, műszaki hivatalában és telefonközpontjában. Ennek köszönhetően elkerülik a deportálást. 1945 januárjában meghal Ilse Mezei, amikor szövetséges bombázás közben a zsidó közösség hivatala is találatot kap. Testvére Kurt a bécsi Soa egyik legutolsó áldozata. 1945. április 12-én SS-katonák elhurcolják egy leopolstadt-i pincéből. Kurt Mezeit és további nyolc zsidót nyílt utcán agyonlövik, csupán néhány órával azelőtt, hogy a Vörös Hadsereg felszabadítaná Bécset.

A Gestapo letartóztatásai és deportálások az északi pályaudvarról 1943 és 1945 között

A nagy deportálások után Bécsben maradt zsidók helyzete bizonytalan. Besúgások vagy a zaklatásra kihagyott és a mindennapi élet egyre több területére kiterjedő zsidóellenes törvényhozással szembeni legkisebb kihágások is letartóztatással vagy deportálással végződhetnek. Azok az érintettek, akik nem hordják a zsidócsillagot, vagy akiknek a tulajdonában zsidók számára tiltott élelmiszereket találnak, azokat a Gestapo letartóztatja, és a bécsi északi pályaudvarról Auschwitzba deportáltatja.

A 21 éves szabót, Katharina Fischert, aki „keverék házasságból” származik, 1943. február 11-én „zsidócsillag” nélkül kapja el a rendőrség. 1943. április 14-én Auschwitzba deportálják és 1943. december 11-én megölik.

Képalírás: Katharina Fischer (1922-1943), a bécsi Gestapo nyilvántartásában

A 18 éves Dietrich Braunt, aki nem zsidó édesanyja védelmét élvezte, 1943. október 25-én „munkából való többszörös hiányzás” és „illegális kereskedelem” – zsidók számára tiltott élelmiszerek beszerzése – miatt letartóztatja a Gestapo, majd Auschwitzba deportáltatják, ahol 1944. január 22-én megölik.

Képaláírás: Friedrich Braun (1925-1944), a bécsi Gestapo nyilvántartásában

Politikai foglyok deportálása

Az orvostanhallgató Ella Lingens-et férjével, Kurt Lingens orvossal, valamint Karl Motesiczky orvostanhallgatóval (1904-1943) együtt letartóztatják 1942. október 13-án. Egy Gestapo-besúgó árulta el, hogy zsidókat bújtatnak és két lengyel-zsidó származású házaspárt próbáltak illegálisan átjuttatni a határon Svájcba. Ella Lingens-et és Karl Motesiczky-t 1943 februárjában Auschwitzba deportálták a bécsi északi pályaudvarról, Motesiczky 1943. júniusban meghalt a táborban. Ella Lingens a foglyok orvosaként dolgozik és 1945-ben a dachau-i lágerből szabadítják fel. Kurt Lingens-et Wehrmacht-katonaként büntetőosztagba helyezik át és végül súlyos sérülésekkel éli túl a háborút.

Képaláírás: Ella Lingens (1908-2002) a bécsi Gestapo nyilvántartásában

Zsidó ellenállás és önségítés

Az elnyomás és fenyegetés ellenére néhány zsidó nagy kockázatot vállalva ellenállást tanúsít. Arra törekednek, hogy önmagukat és másokat is megmentsenek, illetve megszöktessenek. Akadnak olyanok, mint Aron Menczer, akik nem élnek menekülési lehetőségeikkel, és mások megsegítése érdekében maradnak a nemzetiszocialista Németországban. Osztrák menekültek a szövetségesek hadseregeihez jelentkeznek önkénteseknek.

Az ifjúsági gondozó Franzi Löw zsidó gyerekeket ment

Franzi Löw (1916-1997) a Hitközség gondozói osztályán dolgozik. A gyermekotthonokkal is ő foglalkozik. Ludger Born atya segítségével, a nem árja katolikusoknak szánt Érseki Segélyközpont vezetőjével együtt sikerrel járnak abban, hogy néhány házasságon kívüli gyereknek „árja” apát biztosítsanak hamisított dokumentumokkal. Az ötéves Adolf Silberstein is ilyen módon menekül meg. Édesanyját és nagyszüleit 1942 májusában Maly Trostinec-ben ölik meg.

„A Danneberg asszony [Franzi Löw házasa neve] sokat tett értem, de nem csak értem, hanem számos gyerekért. És azt hiszem, sokunknak tudott segíteni. Mondhatni, életét tette kockára, mert ha rájöttek volna, hogy mit csinál, azonnal elvitték volna.

[...] Értem hatszor jöttek el. A gyermekotthonba. [...] Megkérdezték, mi a helyzet velem. Nincs papírom, és a Danneberg asszony intézkedni fog, gyámként fog intézkedni. [...] Elment a templomba,

ott pedig adtak neki keresztlevelet... olyan férfitől valót, aki az apám lehetett volna. Valakiét, igen [...] És akárhányszor jöttek, a Danneberg asszony hozzárakott még egy papírt a többihez. [...] Egyik dokumentummal meg tudta szerezni a következőt, [...] [így] pont jól jött ki. És aztán persze vége lett a háborúnak.”

Adolf Silberstein Michaela Raggam-Blesch-nek adott interjújából, Bécs, 2016.10.18.

Képaláírás 4: Franzi Löw a „Zsidó Kivándorlás Központi Hivatala” által kiállított belépési engedélye. 1942 szeptemberétől kezdve, a gondozói osztály szinte minden egyes munkatársának deportálása után a 26 éves nő felel a zsidó közösség teljes gondozásáért.

Kurt Menasse a brit hadseregben

1938 decemberében a 15 éves Kurt Menasse öccsével, Hansszal együtt Angliába érkeznek egy gyerekkonvoj keretében. Mint ahogy a Young Austria nevű, száműzetésben élőket tömörítő szervezet számos képviselője, ő is úgy dönt, hogy a brit hadsereg tagjaként harcol a hitleri Németország ellen és Ausztria felszabadításáért. Menasse-t azonban nem Európában, hanem Burmában vetik be, ahol a csendes-óceáni hadszíntéren Japán ellen harcol. Mint más zsidó katona, ő is fedőnevet kap (Kenneth Marshall) annak érdekében, hogy ne azonosíthassák zsidóként, ha nemzetiszocialista hadifogságba esne. A háború után Kurt Menasse a feleségével, Edith-el, akit a Young Austria-ban ismert meg, visszatér Bécsbe, ahol kereskedelmi és logisztikai szakemberként fut be karriert. A *Vienna* (2005) című könyvvel Menasse unokahúga, Eva Menasse a két fiútestvérnek és a „keverék házasságnak” köszönhetően, Bécsben túlélő szülőknek irodalmi emléket állít.

Képaláírás: Kurt Menasse (1923-2005), fedőneven Kenneth Marshall, 1945

Képaláírás: Renée Herzka és Edith Löw (házas neve Taussig) gyermekgondozók zsidó gyermekek körében a Központi Temető Új Zsidó Temetőjénél, ahol még szabadon mozoghattak. Jobbról a harmadik: Adolf Silberstein.

Gerti Schindel ellenálló

Gerti Schindel (1913-2008), zsidó származású bécsi kommunista, Franciaországban csatlakozik a Résistance-hoz. 1943-ban barátjával, René Hajekkel együtt, aki szintén zsidó származású osztrák kommunista, visszatér. Azt a megbízást kapták a száműzetésben tevékenykedő KPÖ-től (osztrák kommunista párt), hogy Linz-ben építsék fel az ellenállást. 1944. április 4-én látja meg a napvilágot kettejük fia, Robert. Csupán öt hónappal gyermekük születése után Gertit és René-t letartóztatják és Auschwitzba deportálják. Fiukat Franzi Löw helyezi el hamis papírokkal a zsidó gyermekkórházban. René Hajeket 1945 márciusában gyilkolják meg a dachau koncentrációs táborban. Gerti Schindelt a ravensbrücki táborba helyezik át, és a nemzetközi ellenállás megmenti a táborban a kivégzés elől. Miután visszatér Bécsbe, megtudja, hogy apját és fiútestvérét is Rigába deportálták, ahol megölték őket. Megtalálja fiát, aki a tempelgasse-i zsidó gyermekotthonban élt túl. Robert Schindel Ausztria egyik legfontosabb kortárs írója.

Képaláírás: Gerti Schindel fiával, Roberttel, Bécs 1950

Képaláírás: René Hajeket, textiltechnikai szakembert és Robert Schindel apját 1944-ben, Linz-ben letartóztatják, Auschwitzba deportálják, majd 1945. március 28-án a dachau koncentrációs táborban megölik.